

KAREL KRÍZ

K OTÁZCE ZVLÁŠTNÍCH PŘÍPADŮ UPLATNĚNÍ ZÁKONA HODNOTY ZA RŮZNÝCH EKONOMICKÝCH POMĚRŮ

Četné diskuse o působení zákona hodnoty v soudobém kapitalismu a za socialismu ukazují řadu vážných problémů, které bude třeba vyřešit. Jeden z nejvážnějších je určení vztahu mezi pohybem hodnot jednotlivých druhů zboží a pohybem jejich cen, neboť i v současné době platí v plném rozsahu Engelsova poznámka, „že v tomto špatném světě se prodává zboží brzo poď svou hodnotu, brzo nad ní, a to nikoli pouze vlivem konkurenčního kolísání“.¹ To vlastně znamená, že velikosti hodnot, vyjádřené cenami jednotlivých druhů zboží, odchyľují se zpravidla od hodnot těchto zboží. Reprezentuje tedy zboží na trhu zpravidla jiné množství (společensky nutné) abstraktní práce, než je v něm skutečně zpředmětněno.

Zkoumání vztahu mezi množstvím společensky nutné abstraktní práce, kterou zboží za určitých ekonomických poměrů na trhu reprezentuje, a mezi množstvím (společensky nutné) abstraktní práce, která je v něm skutečně zpředmětněna, patří k nejvlastnějším otázkám pracovní teorie hodnoty. Historie tohoto problému začíná tehdy, kdy praxe ukázala, že stejné kapitály, i když používají nestejných množství živé práce, dosahují za stejnou dobu v průměru stejného zisku. Zde byl tedy zjevný rozpor se zákonem hodnoty, a tento rozpor zpozorovali již mnozí buržoasní ekonomové, ale nebyli s to tuto otázku vyřešit.

Abychom názorně ilustrovali podstatu výše uvedené problematiky, použijeme přirovnání z přírodních věd:

Délka dráhy pohybujícího se tělesa je funkcí času. Tak např. při pohybu rovnoměrném je mezi délkou dráhy a délkou časového intervalu, během kterého je těleso v pohybu, vztah lineární; za dvojnásobný čas urazí těleso dvojnásobnou dráhu. Za jiných podmínek, např. při volném pádu, je vztah mezi dráhou a časem vyjádřen závislostí kvadratickou. Na prvý pohled by se tedy povrchnímu pozorovateli mohlo zdát, že při volném pádu není délka dráhy funkcí času. Toto povrchní zdání by však bylo klamné, neboť i při volném pádu je dráha tělesa funkcí časového intervalu, během kterého je těleso v pohybu. Ovšem objevit a objasnit takovéto komplikovanější, vyšší závislosti je pochopitelně mnohem obtížnější než objasnění vztahů lineárních.

Podobně je tomu i v politické ekonomii.

Za kapitalismu totiž neexistují mezi směnnými proporcemi jednotlivých druhů zboží a množstvím abstraktní práce, skutečně vynaložené na jejich výrobu, tak prosté a snadno postřehnutelné lineární závislosti, jaké byly vlastní prosté zboží výrobě. A tyto velmi složité (navíc ještě pozlacené a postříbřené) vztahy kapitalistické společnosti představovaly pro buržoasní ekonomy pons asini. Jak známo, ztroskotali na tomto problému i tak talentovaní ekonomové, jako byli A. Smith a D. Ricardo. Cit reálnosti napověděl Smithovi, že zákon hodnoty nemůže za kapitalismu působit tak, jako v prosté zboží výrobě (v prvobytné společnosti); a v tom

měl pravdu. Z toho však nesprávně vyvozoval, že se vznikem kapitalismu se hodnota neurčuje pracovní dobou, ale důchody. Naproti tomu Ricardo trvá na určování hodnoty pracovní dobou, ale výše uvedený problém obchází tvrzením, že nesoulad průměrných cen a hodnot je pouze výjimka.

Teprve Marxovi se podařilo tento obtížný problém vyřešit.

Nejen že zdůvodnil, proč existují kvantitativní rozdíly mezi množstvím abstraktní práce, kterou za kapitalismu volně konkurence jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, a množstvím abstraktní práce, která je v nich skutečně zpřemětněna, ale také odkryl zákonitosti, kterými jsou tyto kvantitativní rozdíly určeny. Dokázal, že i za kapitalismu volně konkurence jsou směnné proporce jednotlivých druhů zboží funkcemi těch kvantit abstraktní práce, která byla vynaložena na jejich výrobu, a tuto funkční závislost také určil. Uvedená problematika je vyřešena jeho učením o přeměně (modifikaci) hodnot ve výrobní ceny.

Toto učení bylo a je přijímáno velmi různě.

Ty, kdož k Marxovu učení o přeměně hodnot ve výrobní ceny přistupují zcela nesprávně, lze rozdělit v podstatě do tří skupin:

1. Prvou skupinu tvoří většina buržoasních ekonomů a někteří revisionisté, kteří vůbec nepochopili podstatu problému a po vyjití III. dílu Kapitálu začali prohlašovat, že Marx sám sebe popírá, když tvrdí, že se zboží nesměňují úměrně množství práce v nich obsažené, ale v úplně jiném poměru. Tito stoupenci legendy o rozporu mezi prvním a třetím dílem „Kapitálu“ nepochopili, že přímá a lineární závislost mezi pohybem hodnot a pohybem cen jednotlivých druhů zboží, vyráběných v prosté zboží výrobě, nutně se změní, jakmile prostá zboží výroba přeroste ve výrobu kapitalistickou; objevení a objasnění funkční závislosti mezi hodnotami a cenami jednotlivých druhů zboží, vyráběných za kapitalismu volně konkurence, považují za vyvrácení závěrů z prvního dílu Kapitálu, kde je zkoumána funkční závislost mezi hodnotami a cenami jednotlivých druhů zboží, vyráběných v prosté zboží výrobě (resp. se předpokládá prodej zboží za hodnotu, jako kdyby příslušné výrobní odvětví mělo průměrnou organickou skladbu kapitálu).

Zde řekneme s Engelsem, že každý, kdo se chce zabývat vědeckými otázkami, musí se především naučit číst spisy tak, jak je autor napsal. Jinak nemá cenu ztrácet s ním čas, a proto legendou o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu se zde více zabývat nebudeme.

2. Druhou skupinu tvoří ekonomové, kteří odmítají Marxovo učení o přeměně hodnot ve výrobní ceny poukazem na to, že se Marx při výkladu vědomě dopouští jisté chyby tím, že v jednotlivých výrobních odvětvích předpokládá cenu nákladů za rovnu jejich hodnotě. Marx sám na tuto skutečnost upozorňuje takto:

„Protože se výrobní cena zboží může odchylovat od jeho hodnoty, může být i cena nákladů na zboží, v níž je zahrnuta tato výrobní cena jiného zboží, vyšší nebo nižší než část jeho celkové hodnoty, kterou tvoří hodnota výrobních prostředků, jež do něho vcházejí. Na tento modifikovaný význam ceny nákladů se nesmí zapomínat, nesmí se tedy zapomínat na to, že je vždy možno dopustit se chyby, pokládá-li se v nějaké jednotlivé výrobní sféře cena nákladů na zboží za rovnu hodnotě výrobních prostředků spotřebovaných při jeho výrobě. Pro náš nynější rozbor není nutné zabývat se touto otázkou blíže.“⁴²

Z té skutečnosti, že se v „Teoriích o nadhodnotě“ Marx ještě vrátil k otázce modifikovaného významu ceny nákladů, usuzuje soudobý americký ekonom P. M. Sweezy, že tento problém Marxe zřejmě pátil, a zároveň vyslovuje přesvědčení, že kdyby se Marx dožil možnosti přepracovat III. díl Kapitálu, zanechal by tuto

otázku v uspokojivějším stavu. Při tom však P. M. Sweezy setrvává na stanovisku těch ekonomů, kteří tvrdí, že se pro uvedené nepřesnosti Márxovi nepodařilo, aby dokázal své tvrzení logicky přesvědčivě.

My se k této otázce ještě vrátíme a ukážeme, že abstrahování od modifikovaného významu ceny nákladů nevedlo Marxe k chybným závěrům, a že je proto abstrakcí vědeckou.

3. Třetí skupinu tvoří ekonomové, kteří se otázkou modifikovaného významu ceny nákladu nezabývají a kteří také zcela rozhodně odmítají legendu o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu, ale zároveň také odmítají vzít na vědomí, že Marxovo učení o přeměně hodnot ve výrobní ceny (jakožto hodnoty modifikované) řeší pouze jeden jediný případ modifikace hodnot, modifikace hodnot za ekonomických poměrů, vlastních kapitalismu volné konkurence. Proto by chtěli objasnění vztahů mezi pohybem cen a pohybem hodnot jednotlivých druhů zboží, vyráběných za existence různých monopolů a za socialismu, vtěsnat do svých (ne příliš přesných) představ o hodnotě a výrobní ceně.

Přehlížení té skutečnosti, že za různých ekonomických poměrů je různá funkční závislost mezi kvantitami abstraktní práce, na výrobu jednotlivých druhů zboží skutečně vynaložené, a mezi kvantitami abstraktní práce, kterou tato zboží na trhu reprezentují, vede tyto ekonomy k velmi podivným a podle mého názoru zcela nesprávným názorům. Tak se na příklad tvrdívá, že monopolní ceny jsou regulovány výrobními cenami příslušných druhů monopolního zboží, ačkoli je zcela zřejmé, že ekonomické poměry, které sám Marx kategoricky uvádí jako nezbytné pro přeměnu hodnot ve výrobní ceny, nyní v monopolních odvětvích beze sporu neexistují; tak se zcela vážně diskutuje o tom, zda za socialismu jsou ceny jednotlivých druhů zboží regulovány přímo jejich hodnotou nebo jejich výrobní cenou, ač je zcela zřejmé, že ani ekonomické poměry vlastní prostě zboží výrobě, ani ekonomické poměry vlastní kapitalistické zboží výrobě nyní nepochybně neexistují.

Abychom názorně charakterisovali tuto situaci, použijeme opět přirovnání z přírodních věd:

Za různých podmínek je různá funkční závislost mezi délkou dráhy a délkou časového intervalu, během kterého je těleso v pohybu. Připomeňme třeba pohyb rovnoměrný, volný pád a pohyb po nakloněné rovině. Kdyby fyzikové, zkoumající pohyb po nakloněné rovině, místo toho, aby vzali v úvahu nakloněnou rovinu, začali diskutovat o tom, zda tento pohyb je určen podle vzorce pro pohyb rovnoměrný, nebo podle vzorce pro volný pád, nikdo by jejich diskusi nemohl brát vážně.

V politické ekonomii však bude třeba ještě nějakou dobu připomínat, že nelze navzájem zaměňovat různé zvláštní případy uplatnění zákona hodnoty za různých ekonomických poměrů, ale je třeba přesně vymezit jak společné znaky, tak i rozdíly při uplatňování zákona hodnoty za různých ekonomických poměrů.

Z toho, co bylo uvedeno, je snad sdostatek zřejmé, že v politické ekonomii je na pořadu dne otázka vztahu mezi hodnotami a cenami jednotlivých druhů zboží za různých ekonomických poměrů. To znamená, že je třeba zkoumat, kterými faktory je za různých ekonomických poměrů určen vztah mezi kvantitami abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, a mezi těmi kvantitami abstraktní práce, která je v nich skutečně zpředmětněna.

Kvantitami abstraktní práce, skutečně zpředmětněné v jednotlivých druzích zboží, jsou určeny velikostí hodnot jednotlivých druhů zboží. Kvantitami abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, jsou určeny velikostí tak zvaných modifikovaných (přeměněných) hodnot jednotlivých druhů zboží.

Co se týče kvantitativního momentu ve směnném poměru dvou druhů zboží, třeba

$$x \text{ zboží A} = y \text{ zboží B,}$$

vyplývá z tohoto poměru, že x zboží A reprezentuje na trhu stejné množství abstraktní práce jako y zboží B. Avšak žádným způsobem nelze určit, kolik časových jednotek abstraktní práce reprezentuje na trhu třeba x zboží A. Víme pouze, že reprezentuje právě tolik abstraktní práce jako y zboží B. To znamená, že kvantily abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, jsou jenom relativně známé faktory. Podobně je tomu i s kvantitami abstraktní práce, která je v jednotlivých druzích zboží skutečně zpředmětněna.

Připomínáme zde, že politická ekonomie vůbec není jediná věda, jejíž některé kategorie nelze žádným způsobem změřit a jež nelze ani absolutně určit, takže někdy je nutno usuzovat s faktory pouze relativně známými. Tak tomu bylo donedávna s atomovými váhami, tak je tomu dosud s určováním vnitřní energie plynu nebo jiné látky, tak je tomu s určením molekulárního obsahu plynu atd.

Abychom proto mohli naznačovat proporce mezi kvantitami abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, a abychom mohli vyvozovat a naznačovat, jaké množství abstraktní práce je v nich skutečně zpředmětněno, je třeba vzít množství abstraktní práce, zpředmětněné v určitém množství určitého zboží, za jednotku, na kterou potom budeme převádět i kvantily abstraktní práce, která v různých druzích zboží je skutečně zpředmětněna, i kvantily abstraktní práce, kterou toto zboží na trhu reprezentují. Např. 1 g zlata budiž krystalem jedné časové jednotky abstraktní práce, jako v chemii je váha jedné šestnáctiny atomu kyslíku jednotkou pro vyjadřování relativních velikostí atomových vah různých prvků.)

I když velikosti hodnot jednotlivých druhů zboží nelze žádným způsobem stanovit absolutně, přece jen je možno rozbořem ekonomických poměrů, za nichž jsou jednotlivé druhy zboží vyáběny a scizcvány, získat přesnou vědeckou představu o kvantitativních proporcích mezi jednotlivými velikostmi hodnot různých druhů směňovaného zboží, i o proporcích mezi těmito hodnotami na straně jedné a mezi jejich modifikovanými hodnotami na straně druhé.

Jak je třeba při tomto rozboru postupovat, ukazuje velmi názorně Engels v dodatku k třetímu dílu Kapitálu:

„Jak rolník, tak i ti, od nichž kupoval, sami pracovali: předměty, které směňovali, byly produkty jejich vlastní práce. Co vynakládali při zhotovování těchto předmětů? Práci - a jediné práci: na nahrazení pracovních nástrojů, na výrobu suroviny a na její zpracování vynakládali jediné svou vlastní pracovní sílu; jak jinak mohli tudíž směňovat tyto své výrobky za výrobky jiných pracujících výrobců než úměrně vynaložené práci? Pracovní doba vynaložená na tyto výrobky tu byla nejen jediným vyhovujícím měřítkem pro kvantitativní určení směňovaných veličin, ale žádné jiné měřítko tu vůbec ani nebylo možné. Myslí si snad někdo, že rolníci a řemeslníci byli tak hloupí, aby směňovali výrobek deseti hodinové práce jednoho za výrobek hodinové práce druhého?“³

Engels zde připomíná nespornou a snadno pochopitelnou skutečnost, že výrobci, kteří svoje výrobky směňují, chtějí při směně „vytlouci“ plnou náhradu za pracovní dobu, vynaloženou na zhotovení svých výrobků, chtějí směňovat co nejvýhodněji; jinak řečeno, usilují o co nejvýhodnější uplatnění své materiální zainteresovanosti. Uvedený příklad je názornou ilustrací té skutečnosti, že „každý chce to,

k čemu jej pudí fyzická konstituce a vnější, v poslední instanci ekonomické okolnosti“. Avšak při zkoumání vztahu mezi množstvím (společensky nutné) abstraktní práce, která je v jednotlivých druzích zboží skutečně zpředmětněna (hodnotou), a mezi množstvím abstraktní práce, kterou tato zboží na trhu reprezentují za různých ekonomických poměrů (hodnotou modifikovanou), nevystačíme pouze s touto všeobecnou větou, ale musíme přesněji vymezit uplatňování materiální zainteresovanosti jednotlivých tříd společnosti, resp. jednotlivých členů těchto tříd. To znamená, že musíme určit, jaký je kvalitativní i kvantitativní poměr mezi podílem, který z nově vytvořené hodnoty připadne příslušníkům té které třídy, a mezi těmi činiteli výroby, od kterých tyto třídy odvozují svůj podíl z nově vytvořené hodnoty. Tento poměr nazveme mírou uplatňování materiální zainteresovanosti příslušné třídy, resp. příslušného člena této třídy. (Např. mírou uplatňování materiální zainteresovanosti kapitalistů bude míra zisku, tj. poměr mezi nadhodnotou a zálohovaným kapitálem.)

Správnost tohoto přístupu k danému problému si nejdříve ověříme v nejjednodušších ekonomických poměrech, tj. za existence prosté zboží výroby bez nomenopolů. Jednoduchost je zde v tom, že celá hodnota, nově vytvořená třídou prostých zbožních výrobců, připadne právě této jediné jediné třídě. Proto materiální zainteresovanost třídy prostých zbožních výrobců směřuje od veškeré vynaložené práce k veškeré nově vytvořené hodnotě, jejíž velikost je určena touto prací. Rovná se tedy míra uplatňování materiální zainteresovanosti třídy prostých zbožních výrobců číslu 1.

Jestliže potom za normálních poměrů (tj. nikoli za mimořádných hospodářských událostí, kdy dochází k poruchám výrobního procesu přírodními nebo společenskými nehodami) předpokládáme, že všichni výrobci mají rovné možnosti vyrábět nebo nevyrábět to nebo ono zboží, pak z těchto rovných možností vyplývá, že v průměru uplatňují svou materiální zainteresovanost také rovnou měrou. Rovná-li se míra materiální zainteresovanosti celé třídy prostých zbožních výrobců číslu 1 a jestli že všichni členové této třídy uplatňují svou materiální zainteresovanost rovnou měrou, pak míra uplatňování materiální zainteresovanosti každého jednotlivého člena této třídy se v průměru také rovná číslu 1. To vlastně znamená, že za uvedených podmínek jsou směňovány rovné velikosti hodnot, jinak řečeno, každé zboží reprezentuje na trhu právě to množství abstraktní práce, která je v něm skutečně zpředmětněna.

Předpokládejme např., že proti sobě stojí na trhu výrobci pšenice a výrobci zlata, při čemž si každý z nich sám hotoví potřebné výrobní prostředky. Za normálních poměrů dojde k jistému ustálení směnné proporce mezi pšenicí a zlatem, např. 1 q pšenice se v průměru směňuje za 2 g zlata. Jestliže kterýkoli výrobce má možnost vyrábět nebo nevyrábět pšenici nebo zlato, potom lze vyvozovat, že se množství abstraktní práce, zpředmětněné ve 2 g zlata, rovná množství abstraktní práce, zpředmětněné v 1 q pšenice. Za daných rovných možností je tato rovnost výsledkem všestranného tlaku, který na sebe navzájem mohou vyvíjet zbožní výrobci, a zároveň výsledkem jejich společných, takřka každodenních zkušeností, podle kterých jsou hodnoceny, navzájem srovnávány a sobě naroveň stavěny pracovní dny různých pracovníků.

Dosud jsme předpokládali, že výrobce zboží vynakládá při výrobě pouze svou práci. Ve skutečnosti však zpravidla vynakládá vedle své práce také výrobní prostředky, které sám nevyrobil, ale získal směnou. V tom případě při směně svého zboží usiluje o plnou úhradu ceny vynaložených výrobních prostředků a o co nej-

větší náhradu za vynaloženou vlastní práci. Cena výrobních prostředků zde sice má povahu pouhé průběžné položky, ale s touto položkou se setkáváme u zcela převážné většiny světa zboží. Příklad se zbožními výrobci, kteří si sami hotoví všechny své potřebné výrobní prostředky, není typický. Proto se v dalším rozboru nemůžeme omezit pouze na jednu směnnou transakci, ale musíme vzít v úvahu celem zboží výroby, proto musíme nyní postupovat od celku zboží výroby k jednotlivým směnným transakcím. Podrobnější rozbor, na který zde bohužel není místa, poskytl by exaktní důkaz, že i za těchto komplikovanějších podmínek, kdy bereme v úvahu cenu nakoupených a spotřebovaných výrobních prostředků, reprezentují jednotlivé druhy zboží na trhu v průměru právě to množství společensky nutné abstraktní práce, která je v nich skutečně zpředmětněna.

Uvedený vztah mezi množstvím společensky nutné abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují, a mezi množstvím společensky nutné abstraktní práce, která je v nich skutečně zpředmětněna, je důsledkem toho,

1. že se o celou nově vytvořenou hodnotu dělí příslušníci jedné jediné třídy (neboť — Marxovými slovy řečeno — dělníci sami jsou vlastníky příslušných výrobních prostředků), při čemž jejich materiální zainteresovanost směřuje od veškeré vynaložené práce k veškeré nově vytvořené hodnotě,

2. že všichni příslušníci této třídy mají rovné možnosti vyrábět nebo nevyrábět to nebo ono zboží, a proto v průměru rovnou měrou uplatňují svou materiální zainteresovanost.

Dříve než nyní přejdeme ke zkoumání vztahu mezi hodnotami jednotlivých druhů zboží a mezi jejich výrobními cenami, tj. hodnotami modifikovanými za kapitalismu volné konkurence, připomeneme si nejprve, že se zde mimo jiné chceme také vyrovnat s námitkami těch buržoasních ekonomů, kteří popírají Marxovo učení poukazem na chyby, kterých se Marx vědomě dopouštěl při znázorňování přeměny hodnot ve výrobní ceny. Proto v dalším rozboru nebudeme abstrahovat ani od modifikovaného významu ceny, nákladů ani od rozdílu mezi zálohovaným a vynaloženým kapitálem. (Marx, jak známo, někdy pro zjednodušení předpokládá, že do ročního produktu vchází opotřebování celý fixní kapitál.)

Při zkoumání vztahu mezi kvantitami abstraktní práce, která je v jednotlivých druzích zboží skutečně zpředmětněna (hodnotami), a kvantitami abstraktní práce, kterou tato zboží na trhu reprezentují za kapitalismu volné konkurence (výrobními cenami), je třeba si především uvědomit, že zatím co v prosté zboží výrobě se o nově vytvořenou hodnotu dělí příslušníci jedné jediné třídy, za kapitalismu se o ni dělí příslušníci dvou tříd (abstrahujeme-li prozatím od třídy pozemkových vlastníků). Při tom dělnická třída vynakládá při výrobě svou vlastní práci, kdežto kapitalisté zálohuji svůj kapitál. Kapitalistům umožňuje jejich monopol na vyrobené výrobní prostředky, aby se na nově vytvořené hodnotě podíleli částí, která se rovná společenské nadhodnotě. Směřuje tedy jejich materiální zainteresovanost od zálohovaného kapitálu k nadhodnotě. Naproti tomu dělnická třída obdrží pouze část té hodnoty, kterou vlastní prací vytvořila, a to část, rovnající se hodnotě její pracovní síly. Míra uplatňování materiální zainteresovanosti dělnické třídy je tedy dána poměrem hodnoty pracovní síly k celé nově vytvořené hodnotě.

Poměr mezi hodnotou, která připadne kapitalistům (její velikost označíme jako Σm), a hodnotou, která připadne dělnictvu (její velikost označíme jako Σv), nazval Marx mírou nadhodnoty (m'). To znamená, že $m' = \frac{\Sigma m}{\Sigma v}$.

Každý jednotlivý dělník a zároveň i celá dělnická třída má zájem na tom, aby poměr mezi hodnotou, kterou dělníci musí kapitalistům vlastnoručně vytvořit (označíme jako Σp , kdy $\Sigma p = \Sigma v + \Sigma m$), a mezi hodnotou, která jim z toho připadne (Σv), byl co nejvýhodnější. Tento poměr vyjadřuje míru uplatňování materiální zainteresovanosti proletariátu. Označíme ji písmenem p' , takže

$$p' = \frac{\Sigma v}{\Sigma p} = \frac{\Sigma v}{\Sigma v + \Sigma m} = \frac{\Sigma v}{\Sigma v + m' \cdot \Sigma v} = \frac{1}{1 + m'}$$

To znamená, že míra uplatňování materiální zainteresovanosti dělnické třídy je funkcí míry nadhodnoty, která je pro každé období veličinou danou.

Poněvadž míra uplatňování materiální zainteresovanosti dělnické třídy je funkcí míry nadhodnoty, je toto uplatňování materiální zainteresovanosti proletariátu nutně v přímém protikladu k uplatňování materiální zainteresovanosti kapitalistů. Hranice, ve kterých tyto dvě třídy mohou uplatňovat svou materiální zainteresovanost, jsou na jedné straně dány úplným odstraněním kapitalismu (maximum uplatnění ze strany dělnictva při dané úrovni výrobních sil), na druhé straně jsou dány stlačením mezd až k fyzickému minimu životních potřeb dělnictva a prodloužením pracovního dne až k jeho krajní fyzické hranici (maximum uplatnění kapitalistů při dané úrovni výrobních sil). Do jaké míry se uplatňování materiální zainteresovanosti dělnictva odchyluje od minima životních potřeb a od krajní hranice pracovního dne, to závisí jednak na hodnotě obvykle nutných životních prostředků průměrného dělníka, tedy na hodnotě pracovní síly, jednak na současném stavu třídního boje i na jeho předchozím vývoji; to závisí na organisovanosti dělnictva a vůbec na tom, jak jednoduše dovede a může postupovat proti kapitalistům, proti jejich monopolu na výrobní prostředky.

Jelikož v našem rozboru nebudeme abstrahovat od modifikovaného významu ceny nákladů, musíme mít stále na mysli Marxovu připomínku, obsaženou v jeho dopise Engelsovi z 30. dubna 1868, připomínku napsanou tři roky po ukončení prvního a jediného rukopisu III. dílu Kapitálu:

„Dále je nutno zkoumat *změněnou formu projevu*, kterou nabývají dále platící a dříve vyložené zákony hodnoty a nadhodnoty nyní *po přeměně hodnot ve výrobní ceny*.“⁴⁾

Pro tyto účely budeme napříště označovat velikosti hodnot jednotlivých druhů zboží malými nebo velkými znaky latinské abecedy a odklony modifikovaných hodnot od hodnot vyjádříme příslušnými znaky abecedy řecké. To znamená, že např. hodnotu všeho zboží A označíme jako a , kdežto jeho výrobní cenu, tj. hodnotu modifikovanou za kapitalismu volné konkurence označíme jako ax , kde x je číslo kladné, které nazveme koeficientem modifikace.

Přihlédneme-li tedy k přeměně hodnot ve výrobní ceny, tu si uvědomíme, že produkt, představující v kapitalistické společnosti nově vytvořenou hodnotu, nebude na trhu reprezentovat to množství abstraktní práce, která je v něm skutečně zpředmětněna (Σp), ale bude reprezentovat množství modifikované ($\Sigma p\pi$). Totéž platí o hodnotě spotřebního zboží, jež připadne dělnické třídě (jehož hodnota Σv se modifikuje ve výrobní cenu $\Sigma v\varphi$), i o hodnotě nadvýrobku, jež připadne třídě kapitalistů a jehož hodnota se modifikuje ve výrobní cenu (Σm se modifikuje v $\Sigma m\psi$).

Suma zisků kapitalistické třídy a suma mezd dělnické třídy jsou vlastně v penězích vyjádřené veličiny modifikovaných hodnot, které jsme označili jako $\Sigma m\psi$

a $\Sigma\varphi$. Jejich poměr, který budeme nazývat modifikovanou mírou nadhodnoty (označíme jako m''), je zpravidla odlišný od skutečné míry nadhodnoty:

$$\frac{\Sigma m\varphi}{\Sigma v\varphi} = m'' \neq m' = \frac{\Sigma m}{\Sigma v}.$$

Totéž platí i o poměru mezi sumou mezd dělnické třídy a mezi peněžním pojmenováním nově vytvořené hodnoty. Tento poměr analogicky nazveme modifikovanou mírou uplatňování materiální zainteresovanosti dělnické třídy a označíme jej jako p'' . Také zde zpravidla platí, že

$$\frac{\Sigma v\varphi}{\Sigma p\pi} = p'' \neq p' = \frac{\Sigma v}{\Sigma p}.$$

Co se týče materiální zainteresovanosti kapitalistické třídy, je míra jejího uplatňování určena poměrem celkového nadvýrobku k celkovému zálohovanému kapitálu. Množství abstraktní práce, skutečně zpředmětněné v celkovém nadvýrobku, vyrobeném ve zkoumaném období, jsme označili jako Σm ; množství abstraktní práce, skutečně zpředmětněné ve veškerém společenském kapitálu, zálohovaném ve zkoumaném období v dané vnitřní oblasti kapitalistické výroby, označíme jako ΣK . Jejich poměr označil Marx jako z' , kdy $z' = \frac{\Sigma m}{\Sigma K}$.

Avšak po přeměně hodnot ve výrobní ceny nebude produkt, představující nadvýrobek, reprezentovat na trhu to množství abstraktní práce, která je v něm skutečně zpředmětněna (Σm), ale bude reprezentovat množství modifikované ($\Sigma m\varphi$). Totéž platí i o veškerém kapitálu, který po přeměně hodnot ve výrobní ceny reprezentuje na trhu modifikované množství abstraktní práce ($\Sigma K\tau$). Suma zisků kapitalistické třídy je vlastně v penězích vyjádřená výrobní cena nadvýrobku a podobně úhrnná cena veškerého zálohovaného kapitálu je jeho výrobní cena ($\Sigma K\tau$) vyjádřená v penězích. Míra uplatňování materiální zainteresovanosti kapitalistické třídy, která se na povrchu jeví zrcadlí jako poměr úhrnné sumy zisků k úhrnné ceně zálohovaného kapitálu, rovná se tedy poměru mezi modifikovanou hodnotou společenského nadvýrobku a mezi modifikovanou hodnotou zálohovaného kapitálu. Označíme-li míru uplatňování materiální zainteresovanosti kapitalistické třídy jako z'' , potom platí že,

$$z'' = \frac{\Sigma m\varphi}{\Sigma K\tau}.$$

Třída kapitalistů při výrobě svou práci nevynakládá, ale zálohuje do výroby svůj kapitál. Proto kapitalistu nezajímá, kolik skutečně vynaložené práce je v jeho zálohovaném kapitálu zpředmětněno, ale zajímá ho, kolik tento kapitál na trhu reprezentuje a nakolik se zhodnocuje. Zajímá ho tedy, jak se proces na povrchu zrcadlí, zajímá ho veličina z'' a nikoli z' . Proto v dalším rozboru budeme brát v úvahu především míru zisku, jak se s ní setkáváme na povrchu jevů, tj. veličinu z'' .

Při zkoumání kapitalismu volné konkurence je zcela racionální předpoklad, že všichni členové dělnické třídy i všichni členové kapitalistické třídy mohou v průměru uplatňovat svou materiální zainteresovanost rovnou měrou jako všichni ostatní příslušníci téže třídy. (Netřeba snad opakovat argumenty, kterými Marx

zdůvodňuje vyrovnávání míry nadhodnoty i míry zisku mezi jednotlivými výrobními sférami, resp. jednotlivými podniky.)

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá,

1. že množství abstraktní práce, kterou reprezentují mzdy, vyplacené v tom nebo onom výrobním odvětví (resp. podniku), je funkcí toho množství abstraktní práce, která vyrábí zboží uvedeného odvětví (resp. podniku) v jeho konečné formě (p). Platí tedy o tom nebo onom výrobním odvětví (resp. podniku), že

$$v = p' \cdot p,$$

$$v\varphi = p' \cdot p\varphi,$$

2. že zisk, připadající na jednotlivá výrobní odvětví (resp. na jednotlivé podniky), je funkcí zálohovaného kapitálu a reprezentuje hodnotu, která se v průměru rovná modifikované hodnotě kapitálu, zálohovaného v příslušném výrobním odvětví, resp. podniku), násobené všeobecnou mírou zisku: $z = z'' \cdot K\tau$.

Z toho vyplývá, že kterékoli zboží, vyráběné za kapitalismu volné konkurence, reprezentuje na trhu to množství abstraktní práce, které se rovná součtu těch kvantit abstraktní práce, kterou na trhu reprezentují vynaložené výrobní prostředky, pracovní síla a průměrný zisk. Např. výrobní cena zboží A, tj. az se potom rovná: $az = c\delta + p' \cdot p\varphi + z'' \cdot K\tau$. Z tohoto schematu, ilustrujícího prvky, z nichž se skládá výrobní cena zboží, je na prvý pohled zřejmé, že výrobní cena (az) je funkcí jednak hodnoty přenesené na výrobek ve výrobních prostředcích (c), jednak hodnoty nově vytvořené ($p = v + m$), že je tedy funkcí hodnoty daného zboží (a). Mimo to je však také funkcí hodnoty zálohovaného kapitálu (K), míry uplatňování materiální zainteresovanosti proletariátu (p' , která sama je funkcí míry nadhodnoty m' a je pro každé období veličinou danou), míry zisku z'' (tj. míry uplatňování materiální zainteresovanosti kapitalistů) a konečně modifikačních koeficientů δ , φ , τ . Poněvadž pohyb proměnných p' , z'' , δ , φ , τ je určován mimo rámec výrobního odvětví A, dospíváme ještě jednou k závěru, že při zkoumání vztahu mezi pohybem hodnot jednotlivých druhů zboží a pohybem jejich hodnot modifikovaných (v daném případě výrobních cen), musíme brát vždy v úvahu celek zbožní výroby.

Nechť se tedy celek zbožní výroby skládá z pěti výrobních odvětví, a to z výroby 1. výrobních prostředků, 2. zlata, 3. stravy, 4. oděvu, 5. přepychového zboží. Kvantity abstraktní práce, zpředmětněné v produktech, vyrobených v jednotlivých odvětvích za jistý časový úsek, označíme obecnými čísly c, g, s, o, l. Tyto veličiny jsou dány součtem příslušných kvantit abstraktní práce, zpředmětněné ve výrobních prostředcích, vynaložených při výrobě v jednotlivých odvětvích (c_1, c_2, c_3, c_4, c_5), s kvantitami abstraktní práce přidané, kterou označíme písmenem p s příslušným indexem. Dostaneme tak toto schéma:

$$\begin{aligned} \text{I. } c_1 + p_1 &= c \text{ (výrobní prostředky)} \\ \text{II. } c_2 + p_2 &= g \text{ (zlato)} \\ \text{III. } c_3 + p_3 &= s \text{ (strava)} \\ \text{IV. } c_4 + p_4 &= o \text{ (oděv)} \\ \text{V. } c_5 + p_5 &= l \text{ (přepych)} \end{aligned}$$

$$\Sigma c + \Sigma p = h \text{ (celek zbožní výroby)}$$

Předpokládejme dále, že se křepíál, zálohovaný v jednotlivých výrobních odvětvích, skládá z výrobních prostředků a jistého množství peněz (tj. zlata). Množ-

ství abstraktní práce, zpředmětněné v jednotlivých částech zálohovaného kapitálu, označíme příslušnými znaky velké abecedy, takže $K_1 = C_1 + G_1$, při čemž $K_1 \alpha = C_1 \delta + G_1 \gamma$, podobně $K_2 = C_2 + G_2$, při čemž $K_2 \beta = C_2 \delta + G_2 \gamma$ atd. atd. Jaký je kvantitativní poměr mezi jednotlivými částmi zálohovaného a vynaloženého kapitálu, to závisí na rychlosti jejich obratu, a nyní nás to nemusí zajímat.

Závislost mezi kvantitami abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují za kapitalismu volné konkurence, ilustruje následující schéma:

- I. $c_1 \delta + p' \cdot p_1 \varphi + z'' \cdot (C_1 \delta + G_1 \gamma) = c \delta$ (výrobní prostředky)
- II. $c_2 \delta + p' \cdot p_2 \varphi + z'' \cdot (C_2 \delta + G_2 \gamma) = g \gamma$ (zlato)
- III. $c_3 \delta + p' \cdot p_3 \varphi + z'' \cdot (C_3 \delta + G_3 \gamma) = s \sigma$ (strava)
- IV. $c_4 \delta + p' \cdot p_4 \varphi + z'' \cdot (C_4 \delta + G_4 \gamma) = o \omega$ (oděv)
- V. $c_5 \delta + p' \cdot p_5 \varphi + z'' \cdot (C_5 \delta + G_5 \gamma) = l \lambda$ (přepych)

O podílu, který z nově vytvořené hodnoty případně dělnické třídě, víme, že se skládá z části produkce těch druhů zboží, která tvoří obvyklé životní prostředky průměrného dělníka, což v našem příkladě bude část produkce III. a IV. výrobního odvětví. To znamená, že $p' \cdot \Sigma p = \Sigma v = x \cdot s + y \cdot o$, kde x a y jsou čísla kladná, menší než 1. Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že také

$$p' \cdot \Sigma p \varphi = \Sigma v \varphi = x \cdot s \sigma + y \cdot o \omega.$$

Tuto rovnici rozepíšeme do následujícího tvaru:

$$p' \cdot \Sigma p \varphi = \Sigma v \varphi = (x \cdot c_3 + y \cdot c_4) \cdot \delta + p' \cdot (x \cdot p_3 + y \cdot p_4) \cdot \varphi + z \cdot [(x \cdot C_3 + y \cdot C_4) \cdot \delta + (x \cdot G_3 + y \cdot G_4) \cdot \gamma].$$

Nechť $(x \cdot c_3 + y \cdot c_4) = c_n$; $p' \cdot (x \cdot p_3 + y \cdot p_4) = v_n$, atd. Označíme-li pro zjednodušení podíly připadající dělníkům jednotlivých výrobních odvětví z nově vytvořené hodnoty místo $p' \cdot p_1 \varphi$ jako $v_1 \varphi$, místo $p' \cdot p_2 \varphi$ jako $v_2 \varphi$ atd., dostaneme tuto soustavu rovnic:

$$\begin{aligned} c_1 \delta + v_1 \varphi + z'' \cdot (C_1 \delta + G_1 \gamma) &= c \delta \text{ (výrobní prostředky)} \\ c_2 \delta + v_2 \varphi + z'' \cdot (C_2 \delta + G_2 \gamma) &= g \gamma \text{ (zlato)} \\ c_n \delta + v_n \varphi + z'' \cdot (C_n \delta + G_n \gamma) &= v \varphi \text{ (prostředky k obnově pracovní síly)} \end{aligned}$$

V našem příkladě předpokládáme tak zjednodušené podmínky, že se v každém výrobním odvětví skládají výrobní prostředky z jediného výrobního prostředku. Ve skutečnosti ovšem tvoří výrobní prostředky každého odvětví řada různých druhů zboží použitých v různých kombinacích. Kdybychom tuto skutečnost naznačili, nezměnilo by se tím nic na podstatě výše uvedených rovnic, ale celý příklad by se tím značně zkomplikoval.

Poněvadž zkoumáme vztah mezi množstvím abstraktní práce, skutečně zpředmětněné v jednotlivých druzích zboží, a mezi kvantitami abstraktní práce, kterou tato zboží na trhu reprezentují, můžeme v uvedené soustavě rovnic považovat ty veličiny, které vyjadřují množství skutečně vynaložené abstraktní práce, za veličiny dané (tj. hodnoty c , c_1 , c_2 , c_n , C_1 , C_2 , C_n , v , v_1 , v_2 , v_n , g , G_1 , G_2 , G_n), kdežto koeficienty modifikace (δ , γ , φ) a všeobecná míra zisku (z'') představují veličiny neznámé. (To vlastně znamená, že z daných hodnotových veličin máme za daných ekonomických poměrů určit zpovrchnělé formy hodnot jednotlivých druhů zboží, tj. hodnoty modifikované a nakonec i podobu povrchových jevů, jako je míra zisků a ceny jednotlivých druhů zboží. Obrácený postup, kdy z povrchových jevů — cen

a míry zisku — vyvozujeme proporce mezi velikostmi hodnot jednotlivých druhů zboží, je jiná otázka, na kterou zde není místa.)

Máme zde tedy čtyři neznámé a pouze tři rovnice. Mimo to ani v jedné z uvedených tří rovnic není absolutní člen. Na prvý pohled by se tedy mohlo zdát, že z výše vyvozených a naznačených souvislostí (z výše uvedených tří rovnic) nemůžeme vyjádřit v explicitním tvaru kvantitativní poměr mezi hodnotami a výrobními cenami uvedených druhů zboží. To by však byl závěr nesprávný, neboť zvláštní tvar těchto rovnic umožňuje jejich řešení, takže obdržíme kvadratickou rovnici o tvaru:

$$A \cdot z''^2 + B \cdot z'' + D = 0,$$

$$\begin{aligned} A &= v(C_1G_2 - C_2G_1) + v_1(C_nG_2 - C_nG_n) + v_2(C_1G_n - C_nG_1) + v_n(C_2G_1 - C_1G_2) \\ B &= v(c_1G_2 - c_2G_1) + v_1(c_nG_2 - c_nG_n) + v_2(c_1G_n - c_nG_1) + v_n(c_2G_1 - c_1G_2) + \\ &\quad + c(v_nG_2 - v_2G_n) \div g(C_1v_n - C_nv_1) - v(c \cdot G_2 + C_1 \cdot g), \\ D &= g(c_1v_n - c_nv_1) - g(c_1v + cv_n) + vcg. \end{aligned}$$

Řešením uvedené kvadratické rovnice obdržíme neznámou z'' , tj. průměrnou míru zisku.

Ríká-li tedy Marx, že míra zisku je funkcí několika proměnných veličin, můžeme tuto poučku zpřesnit v tom smyslu, že průměrná (všeobecná) míra zisku je funkcí těch kvantit abstraktní práce, která je skutečně zpředmětněna v těch druzích zboží, z nichž se skládá veškerý kapitál, vynaložený, zálohovaný i reprodukováný v těch jednotlivých výrobních odvětvích, která tento kapitál reprodukují.

Když nyní veličinu z'' dosadíme do původních rovnic, je zřejmé, že možné je buď řešení triviální, nebo nekonečné množství řešení. Kteroukoli z pěti neznámých však můžeme vyjádřit jako funkci jedné z nich. To vlastně znamená, že můžeme přesně určit kvantitativní proporce mezi jednotlivými koeficienty modifikace, jinak řečeno, tyto koeficienty můžeme prozatím vymezit jako pouze relati vně známé faktory, které označíme jako δ' , γ' , σ' , ω' , λ' , φ' . Budeme tedy považovat třeba γ' za rovno jedné ($\gamma' = 1$), a tak obdržíme řešením uvedené soustavy rovnic koeficienty δ' , σ' , ω' , λ' , φ' , např.

$$\delta' = \frac{g \cdot v_1 + z'' \cdot (G_1v_2 - G_2v_1)}{c \cdot v_2 + z'' \cdot (C_2v_1 - C_1v_2) + c_2v_1 - c_1v_2} \text{ atd. atd.}$$

Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že kvantitativní proporce mezi koeficienty modifikace jsou funkcemi těch kvantit abstraktní práce, která je skutečně zpředmětněna v příslušných druzích zboží, jakož i v těch částech společenského kapitálu, v které se tento člení mezi jednotlivá výrobní odvětví.

Jak již bylo uvedeno, veličiny δ' , γ' , σ' , ω' , λ' představují řadu pouze relativně známých faktorů. Avšak také kvantitativní práce, skutečně zpředmětněna v jednotlivých druzích zboží (hodnoty), představují řadu pouze relativně známých faktorů: c , g , s , o , l .

Znásobíme-li potom příslušné výše uvedené pouze relativně známé faktory, dostaneme proporce mezi těmi kvantitativními abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují (proporce mezi výrobními cenami, hodnotami to modifikovanými za kapitalismu volné konkurence), čili další řadu pouze relativně známých faktorů: $c \cdot \delta'$, $g \cdot \gamma'$, $s \cdot \sigma'$, $o \cdot \omega'$, $l \cdot \lambda'$.

Kdybychom nezkoumali kvantitativní poměr mezi tím množstvím abstraktní práce, kterou jednotlivé druhy zboží na trhu reprezentují (výrobní cenou), a mezi

tím množstvím abstraktní práce, která je v nich skutečně zpředmětněna (hodnotou), tedy vztah $c . \delta : c, g . \gamma : g, s . \sigma : s$, atd., mohli bychom otázku přeměny hodnot ve výrobní ceny považovat za vyřešenu, neboť známe-li proporce mezi výrobními cenami, známe také regulující průměry tržních cen jednotlivých druhů zboží, jelikož tyto (podobně jako průměrná míra zisku) jsou určeny poměrem dvou relativně známých faktorů. Zda jsou tyto pouze relativně známé faktory vyjádřeny ve větších nebo menších číslech, to je zcela irelevantní.

Representuje-li např. 1 g zlata na trhu jednu časovou jednotku abstraktní práce, kdežto určité množství zboží A representuje 5 č. j. a jisté množství zboží B representuje 3 č. j. abstraktní práce, potom cena uvedeného množství zboží A se rovná 5 g zlata (v peněžním pojmenování třeba 5 G) a cena zboží B se rovná 3 g zlata (v peněžním pojmenování 3 G). Označíme-li proporce mezi kvantitami abstraktní práce, kterou uvedené druhy zboží na trhu representují, třeba čísla 2 č. j., 10 č. j., 6 č. j., nebo čísla x č. j., $5x$ č. j., $3x$ č. j., nemění se tím velikost cen uvedeného zboží, které se opět bude urovnat 5 G a 3 G.

Máme-li však určit proporce mezi hodnotami a výrobními cenami jednotlivých druhů zboží, tu musíme nejdříve určit vztah mezi dvěma řadami pouze relativně známých faktorů:

I. c, g, s, o, l .

II. $c\delta, g\gamma, s\sigma, o\omega, l\lambda$.

Součet relativně známých faktorů, které vyjadřují proporce mezi hodnotami jednotlivých druhů zboží, vyrobených ve zkoumané oblasti volné konkurence za jistého časového úseku, označíme jako veličinu h . Součet relativně známých faktorů, které vyjadřují proporce mezi výrobními cenami, označíme jako h' . Avšak bez ohledu na to, v jak velikých číslech vyjádříme výše uvedené řady, nemění se tím celek všeho zboží, vyrobeného za daný časový úsek ve zkoumané oblasti. Bez ohledu na to, v jak velikých číslech jsou vyjádřeny uvedené proporce, přece se obě řady vztahují k témuž množství zboží, k témuž celku zbožní výroby, k témuž množství abstraktní práce (které ovšem žádným způsobem nelze určit absolutně). To znamená, že tatáž veličina, totéž množství abstraktní práce je jednou členěno podle kvantit abstraktní práce, která je v jednotlivých druzích zboží skutečně zpředmětněna (podle hodnot), po druhé je členěno podle kvantit abstraktní práce, kterou za kapitalismu volné konkurence jednotlivé druhy zboží na trhu representují (podle výrobních cen). Je tedy vztah mezi uvedenými dvěma řadami relativně známých faktorů určen totožností jejich úhrnů.

V našem předchozím příkladě o pěti výrobních odvětvích tedy platí, že

$$(c + g + s + o + l) \equiv (c\delta + g\gamma + s\sigma + o\omega + l\lambda).$$

Poněvadž v totožnosti dvou pojmů nebo obrazů je obsažena i jejich rovnost, dostaneme tuto rovnici:

$$(c + g + s + o + l) = (c\delta + g\gamma + s\sigma + o\omega + l\lambda).$$

Naznačenou skutečnost vyjádřil Marx takto:

„A tak se i ve společnosti — díváme-li se na všechna výrobní odvětví jako na jediný celek — úhrn výrobních cen vyrobeného zboží rovná úhrnu jeho hodnot.“⁶

Nyní konečně můžeme určit kvantitativní poměr mezi hodnotami a výrobními cenami jednotlivých druhů zboží. Víme, že

$$c\delta : g\gamma : s\delta : o\omega : l\lambda = c\delta' : g\gamma' : s\sigma' : o\omega' : l\lambda',$$

$$c\delta + g\gamma + s\sigma + o\omega + l\lambda = c + g + s + o + l.$$

Z toho vyplývá, že

$$\delta = \frac{(c + g + s + o + l) \cdot \delta'}{(c\delta' + g\gamma' + s\sigma' + o\omega' + l\lambda')},$$

$$c\delta = \frac{(c + g + s + o + l) \cdot \delta' c}{(c\delta' + g\gamma' + s\sigma' + o\omega' + l\lambda')}.$$

atd., atd.

Z vyvozených vzorců je zřejmé, že za kapitalismu volné konkurence jsou koeficienty modifikace funkcemi těch kvantit abstraktní práce, která je skutečně zpředmětněna ve všech druzích zboží, vyráběných v oblasti volné konkurence, jakož i v těch částech společenského kapitálu, v které se tento kapitál člení mezi všechna výrobní odvětví.

Poněvadž výrobní cena každého jednotlivého druhu zboží je funkcí hodnoty tohoto zboží a příslušného koeficientu modifikace (který sám je funkcí výše uvedených hodnot), je také každá výrobní cena funkcí hodnot všech druhů zboží, vyráběných v oblasti volné konkurence, jakož i hodnot těch částí společenského kapitálu, v které se tento kapitál člení mezi všechna výrobní odvětví.

K tomuto závěru docházíme, aniž abstrahujeme od „modifikovaného významu ceny nákladů“.

Tím je tedy prokázáno, že jistá nepřesnost, které se Marx vědomě dopouštěl ve svých schématech, znázorňujících přeměnu hodnot ve výrobní ceny, neměla za následek nesprávné závěry. I za komplikovaných vztahů kapitalismu volné konkurence jsou ceny jednotlivých druhů zboží regulovány množstvím abstraktní práce při výrobě vynaložené, jsou regulovány zákonem hodnoty. Abstrahování od „modifikovaného významu ceny nákladů“ je tedy abstrakce vědecká.

Tento závěr je ovšem jen vedlejší produkt našeho rozboru, i když by samo zkoumání otázky modifikovaného významu ceny nákladů nemělo být podceňováno; avšak posláním tohoto pojednání není polemika s buržoasnými a revisionistickými kritiky Marxova učení o přeměně hodnot ve výrobní ceny, nýbrž vymezení těch faktorů, které určují vztah mezi množstvím abstraktní práce, kterou v průměru reprezentují na trhu jednotlivé druhy zboží, a mezi množstvím abstraktní práce, která je v nich skutečně zpředmětněna. Určením tohoto vztahu je zároveň určen i vztah mezi pohybem průměrných cen jednotlivých druhů zboží a pohybem jejich hodnot.

Dosavadní rozbor ukázal, že uvedený vztah lze zcela exaktně vymezit tehdy, když přesně určíme uplatňování materiální zainteresovanosti jednotlivých tříd společnosti, to znamená, když přesně určíme, jaký je kvalitativní i kvantitativní poměr mezi podílem, který z nově vytvořené hodnoty případně příslušníkům té nebo oné třídy, a mezi těmi činiteli výroby, od kterých tyto třídy odvozují svůj podíl z nově vytvořené hodnoty.

V prosté zboží výrobě bez monopolů je lineární závislost mezi pohybem hodnot a cen jednotlivých druhů zboží důsledkem té skutečnosti, že se o nově vytvořenou

hodnotu dělí příslušníci pouze jedné jediné třídy, jejíž členové svůj podíl z nově vytvořené hodnoty odvozují z toho množství práce, kterou každý z nich odpracoval, při čemž každý příslušník této třídy má *rovnou* možnost vyrábět nebo nevyrábět to nebo ono zboží, a proto může uplatňovat svou materiální zainteresovanost v průměru *rovnou* měrou jako kterýkoli jiný člen této třídy.

Za kapitalismu volné konkurence (abstrahujeme-li od existence třídy pozemkových vlastníků) je funkční závislost mezi hodnotami a cenami jednotlivých druhů zboží dána tou skutečností, že se o nově vytvořenou hodnotu dělí dvě třídy, při čemž každý kapitalista odvozuje svůj podíl z nově vytvořené hodnoty od svého zálohovaného kapitálu, kdežto dělníci získávají svůj podíl z nově vytvořené hodnoty prodejem své pracovní síly. Z podmínek volné konkurence pak vyplývá, že každý člen té nebo oné třídy má možnost uplatňovat svou materiální zainteresovanost *rovnou* měrou jako kterýkoli jiný člen téže třídy.

Předpokládaná funkční závislost se změní, jakmile vezmeme v úvahu, že se v kapitalistické společnosti o nově vytvořenou hodnotu nedělí pouze dvě, nýbrž tři třídy kapitalistické společnosti. Monopol pozemkových vlastníků na důležitý výrobní prostředek — na půdu — umožňuje jim podílet se na nově vytvořené hodnotě. Při jinak nezměněných poměrech zkracuje absolutní renta tu část nově vytvořené hodnoty, která by jinak připadla kapitalistům (nadhodnotu). Říká-li tedy Marx, že míra zisku je funkcí mnoha proměnných, můžeme říci, že je také funkcí absolutní renty. Z toho pak vyplývá, že také výrobní ceny (a tím i ceny) jednotlivých druhů zboží jsou funkcemi absolutní renty. (Na přesné vymezení této závislosti zde není místa.) Mimo to se průměry cen zemědělských výrobků nerovnjají jejich výrobním cenám, ale rovnají se součtu příslušných výrobních cen a absolutní renty: $V + r$.

Vidíme tedy, že se jistými odklony cen od hodnot uskutečňuje jistá dělba nově vytvořené hodnoty mezi jednotlivé třídy společnosti, resp. mezi jednotlivé skupiny uvnitř tříd, aniž je tím dotčena platnost zákona hodnoty. Pouze rozbor je o něco složitější.

Je v samé povaze věci, že se se změnou ekonomických poměrů zpravidla změní i funkční závislost mezi hodnotami a cenami jednotlivých druhů zboží:

až skupina výrobců *uvnitř* určitého výrobního *odvětví* bude mít možnost uplatňovat svou materiální zainteresovanost *jinou* měrou než ostatní výrobci téhož odvětví (viz např. monopol hospodaření na půdě);

až skupina pozemkových vlastníků *uvnitř třídy* pozemkových vlastníků nebo skupina kapitalistů *uvnitř třídy* kapitalistů bude mít možnost uplatňovat svou materiální zainteresovanost *jinou* měrou než ostatní členové příslušné třídy (za existence tak zvaných ryzích monopolů);

až vezmeme v úvahu čisté náklady oběhu, některé zvláštnosti zahraničního obchodu, ekonomické poměry v přechodném období i za socialismu.

Z tohoto zjištění vyplývá, že východiskem každého zkoumání vztahu mezi pohybem cen a hodnot jednotlivých druhů zboží musí i za socialismu být rozbor ekonomických poměrů a nikoli nějaké dogma o rovnosti mezi úhrnem cen a hodnot všeho zboží, nikoli úvahy o tom, zda za socialismu jsou ceny regulovány výrobními cenami nebo přímo velikostmi hodnot jednotlivých druhů zboží apod.

Avšak zkoumání této otázky již leží mimo rámec tohoto článku.

P o z n á m k y

1. *K. Marx*, Bida filosofie, Svoboda, Praha 1948, str. 8.
2. *K. Marx*, Kapitál, díl III, sv. 1, SNPL, 1955, str. 180, 181.
3. *K. Marx*, Kapitál, díl III, sv. 2, SNPL, 1956, str. 442.
4. *Marx—Engels*, Vybrané dopisy, Svoboda, Praha 1952, str. 188.
5. *K. Marx*, Kapitál, díl III, sv. 1, SNPL, 1955, str. 175.

**К ВОПРОСУ ОСОБЫХ СЛУЧАЕВ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНА
СТОИМОСТИ В РАЗЛИЧНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ОТНОШЕНИЯХ**

Соотношение между количеством абстрактного труда, действительно затраченного в отдельных видах товаров (между стоимостью), и между количеством абстрактного труда, представляемого этим товаром на рынке в различных экономических отношениях (между модифицированной стоимостью), следует выводить из распределения вновь созданной стоимости между отдельными классами общества или между отдельными группами внутри отдельных классов. Это значит, что нужно точно определить, каково качественное и количественное отношение между долей, которую из вновь созданной стоимости получают члены того или другого класса, и между теми факторами производства, от которых эти классы выводят свою долю из вновь созданной стоимости.

Так как в разных экономических отношениях распределение вновь созданной стоимости между отдельными классами общества (или определенными группами внутри этих классов) меняется при изменении экономических отношений также функциональная зависимость между движением стоимости отдельных товаров и движением их цен.

Из этого вытекает, что необходимо точно различать разные (особые) случаи применения закона стоимости в различных экономических отношениях.

Перевела Н. Куршова

**ZUR FRAGE BESONDERER FÄLLE DER ANWENDUNG
DES WERTGESETZES UNTER VERSCHIEDENEN
ÖKONOMISCHEN VERHÄLTNISSEN**

Das Verhältnis zwischen der Menge abstrakter Arbeit, die in den einzelnen Warenarten tatsächlich (durch den Wert) vergegenständlicht ist, und jener Menge abstrakter Arbeit, die diese Waren unter verschiedenen ökonomischen Verhältnissen auf dem Markt darstellen, ist von der Teilung des neugeschaffenen Wertes unter die einzelnen Gesellschaftsklassen, bzw. unter einzelne Gruppen innerhalb gewisser Klassen, abzuleiten. Das bedeutet, das man genau bestimmen muß, welches qualitative und quantitative Verhältnis zwischen dem Anteil besteht, der von einem neugeschaffenen Wert den Angehörigen der jeweiligen Klasse zukommt, und zwischen den Produktionsagentien, von denen diese Klassen ihren Anteil am neugeschaffenen Wert ableiten. Da sich unter verschiedenen ökonomischen Verhältnissen die Teilung eines neugeschaffenen Wertes unter die einzelnen Gesellschaftsklassen (bzw. unter gewisse Gruppen innerhalb dieser Klassen) ändert, ändert sich mit den ökonomischen Verhältnissen auch die funktionelle Abhängigkeit der Wertschwankungen einzelner Warenarten von ihren Preisschwankungen.

Daraus folgt, daß man verschiedene (besondere) Fälle der Anwendung des Wertgesetzes unter verschiedenen ökonomischen Verhältnissen genau unterscheiden muß.

Übersetzt von R. Merta